

EILIV SKARD

21-03-005

«Tidens fylde»

En julehilsen

Gledelig jule 1975!

Eiliv

Oslo 1975

Den enkle beretning som vi kaller juleevangeliet, har gjennom alle tider i uvanlig grad evnet å inspirere diktning og billedkunst. Det er ikke tall på de dikt som har søkt å levendegjøre den gamle fortelling om barnet som ble født i en stall og lagt i en krybbe; utallige er også de billedlige fremstillinger, fra de store mesteres malerier av den hellige familie til julekortenes velmente glansbilder. Felles for alle slike fremstillinger er det at de samler seg om den enkle, sentrale situasjon, barnet i krybben — i det trange rom med foreldre, okse og asen; verden utenfor er bare antydning ved det mørke som står der ute, tett som en vegg.

«All verden skulle innskrives i manntall», heter det. All verden — det vil si det romerske rike, som strakte seg fra Atlanterhavet i vest til Eufrat i øst, fra skogene i Germania til ørkenen Sahara. Etter langvarige rystelser var hele denne landmassen samlet under de romerske keiseres styre og nød godt av «den romerske fred». Fra tusen altere steg offer-røken til ære for den keiserlige majestet.

Administrasjonen av dette riket kjenner vi ganske godt. Vanskeligere er det å bestemme det åndelige klima. Hvordan følte og tenkte menneskene i dette store folkehav — med sine embetsmenn og filosofer, sine rikmenn og sine slavemasser, sin glans og sin elendighet?

En romersk litterat som levde noen årtier etter Kristi fødsel, har et sted kort antydning av et viktig trekk i tidens bilde: han taler om det «spørsmål etter Gud» som overalt gjør seg gjeldende. Ordene får oss til å minnes hva en gløgg moderne iakttagelse for et halvt århundre siden skrev om sin samtid: professor Gerhard Gran utgav i 1912 en bok om Europas åndelige klima som han kalte «Religiøs uro».

Religiøs uro — det vil si religiøs interesse, men slett ikke religiøs visshet. Den nedarvede religion, med de mange greske og romerske guder, hadde neppe noe sterkt tak på menneskene lenger. Prestene ofret etter gammel ritus og leste sine alderdommelige bønner, men alt dette var nok i vesentlig grad formverk. Keiserdyrkelsen var rikets samlende religionsøvelse, men å ofre til keiserens bilde var en lojalitetshandling, ikke uttrykk for personlig tro. Det religiøse behov hadde for lengst søkt seg nye veier, menneskene hadde vendt seg til andre guddommer, guder

fra Østerland som ble dyrket ved nattetid med larmende musikk; eller de lot seg innvie i de hemmelighetsfulle mysterier hvor mennesket møtte det hellige og fikk løfte om evig liv og renselse fra synd og skyld. Også filosofien måtte innstille seg på tidens religiøse behov, filosofen blir sjelesørger og sjelelege; gjennom vandrende predikanter ble filosofiens etiske lærdommer brakt ut til de store masser.

Best kan kanskje noen enkle glimt fra tiden gi inntrykk av tankegang og følelsesliv.

Litt før siste århundreskifte ble der funnet en innskrift, avfattet på gresk, i en by i Lilleasia som i oldtiden het Priéne. Den var tydeligvis fra tiden omkring vår tidsregnings begynnelse. De som brakte innskriften for dagens lys, må ha stavet seg gjennom teksten med høyeste forbauselse. Her tales om en gud som er kommet til verden, og hans fødselsdag betegnes som en merkedag i historien. Noe forkortet lyder innskriften slik:

«Denne dag har gitt hele verden et nytt utseende. Den ville være gått til grunne dersom det ikke fra ham som nå er født, hadde strålt ut lykke til alle menesker. Denne mann er sendt som en frelser for oss og for de kommende slekter. Han vil gjøre ende på all krig. Hans fødsel har oppfylt alle gledesbud (der står likefrem *evangelia*). Fra hans fødsel må en ny tidsregning ta sin begynnelse».

Ingen kan vel lese disse ordene om verdens nød og fredsfyrstens komme uten å tenke på vendinger fra bibel og salmebok, her taler en forventning som vi er vel fortrolige med:

Nu er frelsens dag opprunnet
for den syndefulle jord,
fedrene så sårt har stundet,
stirret på Guds løfters ord . . .

Men innskriften er ikke — som vi lett kunne komme til å tro — en hyllest til Kristus; den skriver seg temmelig sikkert fra årene før Kristi fødsel. Den som hilses og hylles, er keiser Augustus; han er den frelser som slektene har håpet på, han har oppfylt alle gledesbud, med ham skal en ny tidsregning ta sin begynnelse! Så store forventninger greide ikke keiser Augustus å oppfylle. Men forhåpningen om en verdensfrelser og om en ny og bedre tid — den var levende blant menneskene i det store riket ved den tid da Kristus trådte inn i historien og da de kristne misjonærer gikk ut over verden.

Til grunn for slike lengsler lå en dyp følelse av nød — som vi lett kan forstå når vi tenker på den krigs- og redselsperiode som tidens mennesker hadde gjennomlevd. Ikke minst trykkende føltes dødens problem. Klart kommer slike følelser til orde i de tallrike gravskrifter på gresk og på

latin som er funnet rundt om i verdensriket, tekster som gir et uvurderlig vitnesbyrd om tidens religiøse klima.

Antikkens gravskrifter gir nemlig ikke bare de faktiske opplysninger om avdødes navn og alder, de er ofte personlige bekjennelser; i gravskriften, som vanligvis er på vers, taler den avdøde selv og gir uttrykk for sine tanker og sin livsinnstilling. Her møter vi tro, vantrø og overtro i alle avskygninger — hele tidens «religiøse uro». Her oppfordrer epikureeren til å nyte livet den stund man har det; her formaner stoikeren seg selv og andre til å bære sin skjebne uten knurr og klage; og her lyder toner fra østerlandsk mystikk. Ofte er disse versene språklig klossete og ubehjelpelige, skrevet av mennesker uten synderlig litterær dannelselse, men de er gripende ved en ekthet som kan gjøre skam på meget av samtidens kunstkitteratur. Og man føler at det er sant som det er sagt: «Vi mennesker er stormslåtte fugler som stadig kretser om det eviges spir.»

Og vi har andre personlige vitnesbyrd om «religiøs uro». På keiser Neros tid levde i Rom en dikter som het Lucánus — han var en av de mange som måtte bøte med livet under keiserens vilkårlige styre. I et dikt taler han et sted om folkene i Gallia og deres prester, som ble kalt druider — og så kommer plutselig et rent personlig utbrudd: de tror på sjelens udødelighet — «de må være lykkelige i sin villfarelse». Dikteren selv deler ikke denne tro, men han misunner dem som har den. Grundtvig ble så slått av disse versene at han oversatte dem i sin verdenskrønike — i noen linjer som er ekte grundtvigske, men likevel gjengir den antikke dikters tanke helt korrekt:

Held de Folk som boe i Norden!
Fare de end vild deri —
For den værste Frygt paa Jorden,
Dødens Frygt, er de dog frie!

Karakteristiske er noen verslinjer av den romerske keiser Hadrian, som levde et hundreår etter Nero. Kort før han døde, skrev han et lite dikt hvor han henvender seg til sin sjel som snart skal gå ut i det ukjente — ingen vet hvorhen:

Du stakkars lille flakkende sjel,
du som har bodd i min kropp som gjest,
til hvilke steder går du nå hen —
hutrende, nøken og blek,
bort ifra spøk og lek?

Her taler en ny livsfølelse, her har vi en stemning som det moderne menneske er fortrolig med. Vi minnes om noen linjer av en dansk

lyriker, Ludvig Holstein. «Far, hvor flyver Svanerne hen?» spør den lille gutten; faren svarer, og gutten fortsetter å spørre, og til sist kommer spørsmålet: «Men Far, vi selv, hvor gaar vi saa hen?» Og faren er like rådløs som den romerske keiser:

Bort! Bort! Øjnene lukker vi,
Hovedet bøjer vi, klagende sukker vi,
Bort ! Bort! Ingen ved hvorhen.

Vi er kjent med slike poetiske bekjennelser og betroelser om menneskelig angst og ensomhet; på den tid betegnet de noe nytt — et gjennombrudd når det gjelder evne til å uttrykke følelser. Og mennesker som taler om sitt innerste, dem forstår vi, tvers over århundrenes osean. Sigrid Undset skrev en gang: «Menneskets hjerte forandres aldeles intet i alle dage». Det er riktig — med en vesentlig tilføyelse: menneskets evne til å finne ord for det som rører seg i hjertet, den forandrer seg, den er i utvikling.

Hva var det i evangeliet som appellerte til dens tids mennesker?

Det var trangen til å komme ut av ensomheten, oppleve et fellesskap med omsorg og varme. Det var trangen til seier over livets store og stadige fiender, synd og død. Eller — for å bruke noen ord av Kristian Schjelderup: Det var følelsen av at «vårt personlige liv må bygges på noe utenfor oss selv.»

